

РАСІЙСКА-ЛІТОЎСКИ МІРНЫ ДАГАВОР 12 ЛПЕНЯ 1920 Г. І АДНОСІНЫ ДА ЯГО БЕЛАРУСКІХ ПАЛІТЫЧНЫХ ПАРТЫЙ І АРГАНІЗАЦЫЙ

Багалејша С.В.,
кандыдат гістарычных навук, дацэнт

Гісторыя Беларусі навейшага часу фарміравалася не толькі і не столькі пад уплывам унутраных працэсаў і фактараў, колькі пад уздзеяннем знешнепалітычных сіл краін - Расіі, Польшчы, Украіны, Літвы, Латвіі, Германіі, Францыі, Англіі і ЗША. У пераломныя моманты нашай айчыннай гісторыі іх уплыў на лёс Беларусі і фарміраванне нацыянальнай дзяржаўнасці быў значны, а ў шэрагу выпадкаў і вызначальны. Беларускія этнічныя тэрыторыі не аднойчы падвяргаліся захопам і падзелам з боку суседзяў. Чарговы падзел беларускіх зямель адбыўся ў выніку падпісання мірнага дагавора паміж Савецкай Расіяй і Літвой. Гэты дагавор – з’ява цікавая і складаная, і на сённяшні дзень патрабуе дэтальнага даследавання.

У перыяд 1919–1920 гг. маладой літоўскай дзяржаве было вельмі важна атрымаць міжнароднае прызнанне. На гэта паўплывала і складанае міжнароднае становішча: ішла польска-савецкая вайна. 22 красавіка польскія войскі поўнасцю авалодалі Вільняй і захапілі шэраг літоўскіх гарадоў. Праблему нашых паўночных тэрыторый Польшча імкнулася вырашыць дыпламатычным шляхам. Рашэннем Вярхоўнага Савета Антанты ад 18 чэрвеня, а потым ад 27 ліпеня былі праведзены дэмаркацыйныя лініі, якія раздзялілі ўдзельнікаў канфлікту – польскі і літоўскі бакі. У адпаведнасці з гэтым рашэннем за акупацыйнымі польскімі ўладамі быў пакінуты Віленскі край. З мэтай прыпыніць размовы аб акупацыі Віленшчыны польскія ўлады прапанавалі правесці на яе тэрыторыі плебісцыт. Гэта, вядома, не задавальняла ўрад Літвы, таму што ён добра прадбачыў яго вынікі і катэгарычна выступіў супраць яго.

У такіх умовах, нягледзячы на прыязныя адносіны з урадам Беларускай Народнай Рэспублікі і заключаны з Вышэйшай Беларускай Радай дагавор аб супрацоўніцтве ад 27 лістапада 1918 г., літоўскія ўлады скіравалі свой позірк на Савецкую Расію і пайшлі на падпісанне мірнага дагавора. Справа была ў тым, што са студзеня 1920 г. знешняе становішча Літвы было такім, што яна павінна

была паспяшацца з мірнымі перагаворамі з РСФСР. Над Літвой нависла пагроза акупацыі польскімі войскамі. Падпісанне міру з Савецкай Расіяй давала Літве надзею на паляпшэнне свайго палітычнага і эканамічнага становішча. Кабінет Э. Гальванаўскаса ніяк не мог вырашыць фінансавыя і гаспадарчыя цяжкасці, некалькі разоў беспаспяхова імкнуўся атрымаць грашовую пазыку ў кіраўніцтва ЗША, Англіі і Францыі. Усе гэта абвастрыла ўнутрыпалітычныя супярэчнасці: 22–23 лютага 1920 г. адбылося буйное паўстанне ў літоўскай арміі, што падштурхнула правячыя колы заключыць мір з Савецкай Расіяй. Заключэнню міра спрыяла таксама паспяховае заканчэнне савецка-эстонскіх перагавораў – 2 лютага 1920 г. паміж Эстоніяй і Савецкай Расіяй быў падпісаны мірны дагавор.

У сваю чаргу, савецкі бок разлічваў на мірны дагавор з Літвой, зыходзячы з двух асноўных матываў. Па-першае, Масква разглядала дагавор праз прызму ленінскай тэорыі міравой сацыялістычнай рэвалюцыі і геапалітычных абставін. У якасці аб'екту экспарту сацыялістычнай рэвалюцыі была вызначына Прыбалтыка, і ў тым ліку Літва. Па-другое, Расія павінна была паспяшацца з заключэннем міру, так як на літоўскія тэрыторыі прэтэндавала Польшча. У сваіх знешнепалітычных планах Ю. Пілсудскі зыходзіў з ідэі аб'яднання тэрыторыі былой Рэчы Паспалітай у межах 1772 г. Акрамя таго, ішла савецка-польская вайна, якая была вельмі складанай для Савецкай Расіі. Для Літвы мірны дагавор таксама быў патрэбны, бо з'явілася магчымасць выйсці з ізаляцыі, у якой краіна апынулася восенню 1919 г., пасля таго, як не атрымалася стварыць Балтыйскі саюз.

Мірныя перагаворы паміж Літвой і Савецкай Расіяй працягваліся каля двух месяцаў і былі не вельмі лёгкімі. Па словах літоўскага дзеяча Э. Гальванаўскаса, “воз перагаворав не раз застрэвал”; аднак “невидимая рука вновь выводила его на гладкий путь” [9, с. 87]. Для кампраміснага вырашэння пытання абодва бакі не раз вымушаны былі ісці на значныя ўступкі.

Яшчэ падчас актыўных дзеянняў на фронце польска-савецкай вайны 11 верасня 1919 г. урад РСФСР звярнуўся да ўрада Літвы з прапановай заключыць мір на аснове прызнання незалежнасці літоўскай дзяржавы [9, с. 85]. 31 сакавіка 1920 г. урад Літвы выказаў гатоўнасць заключыць мір з Савецкай Расіяй пры ўмове не толькі прызнання незалежнасці Літвы, але і прызнання яе

дзяржаўнасці ў граніцах Віленшчыны (са сталіцай Вільна) і Гродзеншчыны, дзе літоўскае насельніцтва складала меншасць. Тэрытарыяльная праблема падчас перагавораў займала цэнтральнае месца.

2 красавіка 1920 г. урад РФСФР пагадзіўся на выкарыстанне этнаграфічнага прынцыпу для вызначэння межаў Літоўскай дзяржавы, аб чым праінфарміраваў літоўскі бок у афіцыйнай дыпламатычнай ноце. У гэтым жа дакуменце ўрад РСФСР прапанаваў пачаць мірную канферэнцыю ў Маскве 15 красавіка 1920 г. 4 красавіка 1920 г. міністр замежных спраў Літвы накіраваў народнаму камісару па замежных справах РСФСР Г.В. Чычэрыну дыпламатычную ноту адносна гатоўнасці Савецкай Расіі прызнаць за Літвой Вільню і Гродна. У дакуменце таксама літоўскі бок патрабаваў, каб Савецкая Расія прызнала незалежнасць Літвы яшчэ да падпісання мірнага дагавора, і толькі на такіх умовах літоўцы пагаджаліся распачаць перамовы. Дыпламатычная перапіска адносна будучых перагавораў паміж урадамі дзвюх краін ішла на працягу ўсяго красавіка [4, с. 43].

У красавіку 1920 г. сярод літоўскіх палітыкаў распачалася дыскусія. Члены літоўскага ўрада гатовы былі падтрымаць праект, прапанаваны віцэ-міністрам замежных спраў Петрасам Клімасам, у якім гаварылася пра патрабаванні далучыць да Літвы Сувалкаўскую, Ковенскую і Віленскую губерні і Панямонне Гродзенскай губерні. На слоніmsкіх землях планавалася правесці плебісцыт, а да таго ўвесці там часовае кіраванне [10, с. 50]. Некаторыя паслы новаабранага літоўскага сейма былі менш прагныя, напрыклад, сацыял-дэмакраты. А незалежнік Сцяпанас Кайрыс выказаў сумненне наконт вырашэння пытання аб слоніmsкай зямлі, будучы перакананым, што гэта этнічная частка Беларусі. Тэрытарыяльная праграма літоўскай дэлегацыі, з іх пункту гледжання, як бы грунтавалася на этнічным прынцыпе і нібы ўлічвала патрэбы беларускага і яўрэйскага насельніцтва [9, с. 197]. Між тым на тэрыторыі, якую жадалі атрымаць літоўцы, згодна з Усерасійскім перапісам насельніцтва 1897 г., літоўцы складалі толькі ад 1,4 да 8 працэнтаў. На самой справе урад Літвы выкарыстоўваў Беларусь як палітычны інструмент для рэалізацыі сваіх тэрытарыяльных праектаў [11, с. 8]. Амбіцыйныя патрабаванні літоўскай дэлегацыі на перагаворах у пачатку былі

рашуча адхілены савецкім бокам. Савецкая дэлегацыя на перамовах кіравалася ўстаноўкай: як мага менш даваць Літве юрыдычных абавязацельстваў і як мага больш зрабіць яе залежнай ад Расіі. Затым сітуацыя значна змянілася.

Урэшце сярод літоўскіх палітыкаў перамог урадавы пункт гледжання. У падрыхтаваным праекце трактату, які быў накіраваны ў Маскву, гаварылася, што літоўскай прызнаецца тэрыторыя трох губерняў: Сувалкаўскай, Ковенскай і Віленскай. Акрамя таго, пад уладай Літвы павінна застацца слонімскае зямля, якая вызначалася як частка Гродзенскай губерні, але без Брэсцкага і Кобрынскага паветаў, аднак з Навагрудскім паветам Мінскай губерні. Гэтым мясцовасцям Літва гатова была даць права на самавызначэнне.

У склад літоўскай дэлегацыі на мірныя перагаворы з Расіяй быў уключаны Дамінік Сямашка. 2 мая 1920 г. ён адправіў В. Ластоўскаму ліст, у якім дакладваў аб праекце літоўскага ўрада наконт становішча беларускіх этнаграфічных зямель у складзе Літвы. Па-першае, гаварылася ў ім, Літва прымае Гродзеншчыну пад свой часовы пратэктарат. Па-другое, на яе тэрыторыі будзе створана спецыяльная беларуская дзяржаўная арганізацыя са сваім сеймам, выканаўчым апаратам і іншымі структурамі. Па-трэцяе, жыхары гэтага краю праз пэўны час вырашаць, ці яны застануцца ў складзе Літвы, ці далучацца да беларускай дзяржавы [10, с. 50–51]. В. Ластоўскі пагадзіўся на гэтыя ўмовы, але патрабаваў гарантыі ад літоўскага бока, якіх ён так і не дачакаўся.

7 мая 1920 г. у Маскве пачаліся мірныя перагаворы. У самым пачатку іх літоўская дэлегацыя выставіла максімальныя патрабаванні – далучыць да Літвы Ковенскую, Віленскую, Сувалкаўскую і Гродзенскую губерні, а таксама Навагрудскі ўезд Мінскай губерні. Яна выкарыстоўвала яшчэ і такі аргумент, як права беларусаў на самавызначэнне, але ў перагаворах ён быў вельмі слабым. 9 мая член літоўскай дэлегацыі Д. Сямашка выступіў з заявай аб тым, што на падставе беларуска-літоўскіх пагадненняў ён будзе абараняць беларускія тэрытарыяльныя інтарэсы “ад імперыялістычных памкненняў Польшчы і Савецкай Расіі” [16, с. 206]. Таксама ён звярнуў увагу на тое, што расійскі бок нядобрамысліва адносіўся да беларусаў, так як на перамовах расійскія прадстаўнікі ні разу не сказалі пра Беларусь, нават пазбеглі выкарыстоўваць гэтую назву [14, л. 8]. Заява выклікала пратэст з боку кіраўніка савецкай дэлегацыі на перагаворах

А.А. Іофэ, які паставіў пад сумненне правамоцтва Д. Сямашкі выступаць ад імя беларусаў. Трэба засяродзіць увагу на тым, што падчас перагавораў Д. Сямашка займаў вельмі супярэчліваю пазіцыю. З аднаго боку, ён выступаў за поўнае самавызначэнне Беларусі, непадзельнасць яе тэрыторыі, на якую, па яго заяве, пасягалі Польшча і Расія. З другога боку, Д. Сямашка быў руплівым прыхільнікам далучэння да Літвы Гродзеншчыны і іншых беларускіх тэрыторый, падтрымліваючы ідэю “Вялікай Літвы”. Пры абгрунтаванні гэтай пазіцыі ён спасылаўся на волю беларускага насельніцтва, выяўленую нацыянальным кангрэсам Гродзенскага краю (1–3 снежня 1918 г.). Такі крок, па яго меркаванні, адкрываў перспектыву ўз’яднання беларуска-літоўскай дзяржавы [14, л. 9]. У сваю чаргу, у маі 1920 г. В. Ластоўскі запатрабаваў ад Д. Сямашкі гарантый таго, што беларусы атрымаюць аўтаномію ў складзе Літоўскай дзяржавы і на спрэчных тэрыторыях будзе праведзены плебісцыт адносна іх будучай прыналежнасці. Не атрымаўшы такіх гарантый, беларусы выступілі супраць уключэння беларускіх тэрыторый у склад Літвы [17, с. 274]. А Цэнтральная беларуская рада Віленшчыны і Гродзеншчыны 6 мая накіравала пратэст на імя наркама замежных спраў РСФСР Г. Чычэрына супраць удзелу Д. Сямашкі ў савецка-літоўскіх перамовах у якасці прадстаўніка беларускага народа, аднак пратэст не быў заўважаны. Апрача таго, як літоўцы рыхтаваліся выехаць ў Маскву, В. Ластоўскі самастойна прапанаваў Савецкай Расіі прызнаць БНР і распачаць мірныя перагаворы і выслаць на гэтыя перагаворы сваю дэлегацыю [1, с. 724].

Нягледзячы на ўсе цяжкасці, літоўскія дэлегаты і надалей вышуквалі новыя аргументы, каб апраўдаць свае прэтэнзіі на землі Гродзеншчыны. П. Клімас даказваў, што яны спрадвечна належалі Літве. Савецкі бок не хацеў прымаць літоўскія “гістарычныя” аргументы, даказваючы, што для яго галоўнае – права народа на самавызначэнне. У адказ на літоўскія сцвярджэнні савецкая дэлегацыя 15 мая прадставіла этнаграфічную карту, на якой было паказана рассяленне літоўцаў толькі на тэрыторыі Сувалкаўскай, Ковенскай і заходняй частцы Віленскай губерняў (нават без Вільні). Паводле савецкага праекта граніца павінна была праходзіць ад возера Дрысвяты да Пастаў, адтуль да Ашмянкі і далей праз Дзевянішкі і Дубічы да чыгункі Гродна – Вільня [16, с. 206]. 26 мая кіраўнік літоўскай дэлегацыі П. Клімас пісаў міністру замежных

спраў аб хісткасці літоўскіх прэтэнзій на тэрыторыі Гродзенскай губерні. “Рускія прынцыпова не могуць задаволіць нашы патрабаванні, так як у Лідскім, Ашмянскім і асабліва Гродзенскім паветах, без сумнення, пражывае большасць беларусаў і рускіх... У нас сапраўды няма ніякіх этнаграфічных доказаў, акрамя некалькіх непераканаўчых успамінаў аб тым, што ў некаторых месцах жыхары выкарыстоўваюць літоўскую мову... Не змаглі пераканаць савецкі ўрад і нашыя эканамічныя довады, якія таксама несур’ёзныя...” – сцвярджалася ў запісцы [4, с. 58]. Аднак літоўцы працягвалі настойваць на выкананні сваіх патрабаванняў і нават адмовіліся стварыць змешаную камісію для разгляду пытання аб граніцах (адпаведная прапанова была зроблена расійскай дэлегацыяй яшчэ 21 красавіка 1920 г.) [6]. За ходам перагавораў уважліва сачылі беларускія нацыянальныя дзеячы, якіх хваляваў лёс беларускіх этнічных тэрыторый.

Аднак ва ўмовах падрыхтоўкі да актыўных баявых дзеянняў супраць Польшчы савецкі бок вырашыў саступіць. 8 мая 1920 г. літоўцам было прапанавана неадкладна заключыць ваенны саюз з Савецкай Расіяй. У ліпені 1920 г. кіраўніцтва РСФСР вырашыла паскорыць ход перагавораў з Літвой, даўшы згоду на максімальнае задавальненне тэрытарыяльных патрабаванняў літоўцаў [12, с. 127]. Літоўцы пагадзіліся, бо асцерагаліся, што ў выпадку магчымага наступлення савецкіх войск у Вільні будзе зноў створаны савецкі ўрад. Паскорыла факт заключэння мірнага дагавора і заява ад 4 ліпеня 1920 г. міністра замежных спраў Польшчы Я. Сапегі, у якой было заяўлена пра гатоўнасць польскага ўрада дэ-факта прызнаць незалежнасць Літвы і ўсталяваць з ёй добрасуседскія адносіны. 11 ліпеня 1920 г. у Вільні пры пасрэдніцтве Англіі адбыліся перагаворы паміж прадстаўнікамі Літвы і Польшчы аб магчымасці сумеснай барацьбы супраць Савецкай Расіі.

У выніку дагавор быў падпісаны 12 ліпеня 1920 г. і складаўся з 19 артыкулаў. Савецкі ўрад безагаворачна прызнаў самастойнасць і незалежнасць літоўскай дзяржавы, а Вільню і суседнія з ёй тэрыторыі (з Лідай і Гродна) – неад’емнай часткай Літвы. Паводле дагавора дзяржаўная граніца паміж Расіяй і Літвой праходзіла ад Дзвіны па лініі на захад ад Друі на ўсход ад Браслава – Казьяны – Паставы – азёры Мядзел і Мястра; на захад ад Вілейкі па заходніх ускраінах Маладзечна і Валожына, па рэках Валожынка, Іслач,

Бярэзіна да ўпадзення яе ў Нёман ля мястэчка Дзеляцічы; далей па Немане і за 30 км на поўдзень ад Гродна на поўдзень ад Аўгустова [13, л. 26–27]. Абодва бакі абавязваліся не дапускаць выкарыстання сваіх тэрыторый для ваенных прыгатаванняў, накіраваных супраць адзін аднаго. Некалькі артыкулаў дагавора датычыліся эканамічнага і культурнага супрацоўніцтва паміж Літвой і Расіяй. Пры заключэнні мірнага дагавора РСФСР выказала гатоўнасць паважаць нейтралітэт Літвы, калі ён будзе прызнаны іншымі дзяржавамі.

Прымаючы пад увагу цяжкае становішча Літвы ў сувязі з яе стратамі падчас Першай сусветнай вайны, савецкі ўрад даў згоду на пазыку ёй 3 мільёнаў рублёў [13, л. 32]. Абодва бакі абавязваліся прытрымлівацца прынцыпу найбольшага спрыяння ва ўзаемных адносінах [8, с. 343]. Дагавор таксама прадугледжваў вяртанне Літве культурных каштоўнасцей, што былі вывезены падчас Першай сусветнай вайны і знаходзіліся на тэрыторыі РСФСР. Дагавор падпісалі А. Іофе, Ю. Мархлеўскі, Л. Абаленскі з рускага боку і Н. Нарушэвіч, П. Клімас, С. Розенбаўм, І. Вайкалайціс, В. Рачкаўскас з літоўскага [13, л. 25]. Да мірнага дагавора дадавалася асобая дэкларацыя, паводле якой Літва пагаджалася не разглядаць праход савецкіх войск па тэрыторыі, якая адыходзіла да яе, як варожы акт пры ўмове іх вываду ў далейшым [7]. Кіраўніцтва РСФСР нават прапанавала літоўцам самім вызваліць Вільню ад палкаў, але тыя адмовіліся. Толькі 14 ліпеня пасля жорсткіх баёў часці Чырвонай Арміі ўвайшлі ў горад. 6 жніўня прадстаўнікі галоўнага камандавання Чырвонай Арміі заключылі пагадненне з ваенным камандаваннем Літвы аб перадачы Вільні пад літоўскі кантроль. У дакуменце былі вызначаны дакладныя тэрміны і парадак вываду савецкіх войск з Віленшчыны. На аснове палажэнняў дагавора ўрад РСФСР 27 жніўня 1920 г. перадаў Літве Вільню, і ў сувязі з гэтым была падпісана спецыяльная канвенцыя аб вывадзе савецкіх войск з літоўскай тэрыторыі [5, с. 188]. 28 жніўня Літва афіцыйна заявіла аб намеры захаваць нейтралітэт у польска-савецкім канфлікце.

Літва стала другой пасля Эстоніі некамуністычнай дзяржавай, якая ўстанавіла з Савецкай Расіяй поўнасцю юрыдычна аформленыя дыпламатычныя адносіны. Савецка-літоўскі мірны дагавор 12 ліпеня 1920 г. значна палепшыў міжнароднае становішча Літвы,

бо юрыдычна замацаваў факт яе аддзялення ад Расіі і стварыў юрыдычную аснову для яе прэтэнзій на Вільню і частку беларускіх зямель.

Факт заключэння дагавору ўзрушыў беларускіх дзеячаў, бо ён непасрэдна датычыўся беларускіх зямель. Урад БНР запатрабаваў ад Літвы гарантый прадастаўлення беларусам аўтаноміі ў яе складзе і правядзення плебісцыту адносна прыналежнасці беларускіх тэрыторый, але адказу не атрымаў. Ужо 16 мая была даслана нота пратэсту старшыні Парыжскай мірнай канферэнцыі ў сувязі з далучэннем да Літвы этнічна беларускіх Віленскай і Гродзенскай губерній. У ёй урад БНР пратэставаў супраць далучэння тых зямель да Літвы. “Беларускі народ не прызнае законным адрыванне ад БНР Віленшчыны і Гродзеншчыны і ўсякія дамовы паміж Літвой і Савецкай Расіяй па гэтым пытанні не лічыць для сябе абавязковымі”, – гаварылася ў ноце [5, с. 173–174]. 17 ліпеня 1920 г. В.І. Захарка ўручыў Г.В. Чычэрыну ноту пратэсту супраць перадачы беларускіх тэрыторый Літве. Нота пратэсту кіраўніцтва БНР ураду РСФСР была накіравана таксама 29 ліпеня. Аднак адказ ад расійскага боку прышоў [15, л. 14].

22 ліпеня 1920 г. урад БНР на чале з В. Ластоўскім апублікаваў зварот да ўрадаў РСФСР, Літвы, Парыжскай мірнай канферэнцыі, усіх дзяржаў і народаў свету, у якім заявіў, што не прызнае мірны дагавор, на аснове якога да Літвы далучаюцца этнічныя беларускія землі, і будзе змагацца супраць яго [15, л. 62]. Урад БНР выказаў самы рашучы пратэст супраць падпісанага савецка-літоўскага дагавора, так як яго ўмовы груба парушалі суверэнныя, нацыянальныя, культурныя і эканамічныя правы беларускага народа. Віленшчына і Гродзеншчына, – сцвярджалася ў звароце, – гэта этнічныя беларускія землі, якія Савецкая Расія без згоды беларускага народа перадала Літве. Складальнікі дакумента патрабавалі перагледзець умовы дагавора з улікам жадання беларускага народа стварыць суверэнную і незалежную беларускую дзяржаву ў этнаграфічных межах і прапаноўвалі вырашаць супярэчнасці паміж Беларуссю і Літвой шляхам арганізацыі плебісцыту ў спрэчных раёнах. Негатыўна ўспрыняла дагавор і Беларуская рада Гродзеншчыны і Віленшчыны. Яна была супраць практыкі разгляду пытанняў, што закраналі лёс Беларусі без удзелу яе прадстаўнікоў.

7 верасня у сувязі з заключэннем міру паміж Літвой і Савецкай Расіяй В. Ластоўскі падпісаў ноту, у якой беларускі ўрад звярнуўся

з пратэстам да заходнееўрапейскіх краін. У ноце, перададзенай па радыё, было падкрэслена, што гэты мірны дагавор парушае суверэнныя правы беларускага народа, а пытанне аб межах паміж Літвой і Беларуссю павінна вырашацца шляхам плебісцыту на спрэчых тэрыторыях [5, с. 195].

Дагавор негатыўна ацэньваўся і ў беларускім перыядычным друку. “Гэта змова паміж Літоўскім урадам і бальшавікамі, у ходзе якой да Літвы былі далучаны большая частка Гродзенскай і Віленскай губерній, ганебна і адмоўна паўплывае на развіццё беларускай дзяржаўнасці”, – канстатавалася аўтарам артыкула ў газеце “Беларускае слова” [3]. У газеце “Беларусь”, якая вадавалася ў Мінску, у нумары за 16 чэрвеня 1920 г. было катэгарычна заяўлена: “Беларускі народ ніколі не згадзіцца і не дазволіць, каб дзевяць дзясятых тарыбаўскай дзяржавы складалася з беларускіх зямель, каб Вільня – наш культурны цэнтр, ваколіцы якога заселены толькі беларусамі, зрабілася сталіцай чужой дзяржавы. Беларускаму народу застаецца толькі рабіць сваю справу: будаваць Беларуска-Літоўскую рэспубліку са сталіцай у Вільні. Няхай існуюць пакуль што адначасна дзве Літвы. Гэта нас не павінна пужаць. Мы ўпэўнены, што здаровыя і дзяржаўна разважаючыя элементы літоўскага народа будуць з намі. Бо яны зразумеюць, да чаго давядзе палітыка тарыбаўцаў”.

Аднак увосень 1920 г. пазіцыя беларускіх нацыянальных дзеячаў і арганізацый да заключанага дагавора пачала мяняцца. 7 верасня 1920 г. на сходзе прадстаўнікоў Беларускай рады Віленшчыны і Гродзеншчыны, Беларускага нацыянальнага камітэта ў Вільні і іншых беларускіх арганізацый было прынята рашэнне аб падтрымцы мірнага дагавора, але пры некалькіх умовах:

1) далучанья да Літвы беларускія землі павінны былі атрымаць аўтаномію; 2) патрабавалася стварэнне Часовай краёвай рады з прадстаўнікоў усіх нацыянальнасцей на спрэчнай тэрыторыі; 3) прызначэнне на пасаду міністра беларускіх спраў асобы, якая б карысталася даверам і падтрымкай сярод беларускага грамадства [8, с. 870–871].

11 лістапада, пры заключэнні дагавора паміж урадам БНР і літоўскім урадам, у сакрэтным пагадненні зазначалася, што ўрад БНР будзе падтрымліваць урад Літвы ў барацьбе за вызваленне Віленшчыны ў межах дагавора 12 ліпеня 1920 г. [5, с. 215].

Расійска-літоўскі трактат не спраўдзіў надзей, якія на яго ўскладаў літоўскі бок, і ўвогуле не адыграў рэальнай ролі ў сувязі са зменай агульнай ваенна-палітычнай сітуацыі і перамогай польскіх войск пад Варшавай. Згодна з мірным дагаворам паміж Расіяй і Літвой, савецкі ўрад перадаў Літве этнічна беларускія землі. Масква юрыдычна прызнавала іх за Літвой без ведама і згоды беларускага народа. У тэксце дагавора нават не згадвалася пра беларускую тэрыторыю. Для Літвы гэта быў добры падарунак. Дагавор стварыў юрыдычную аснову для яе прэтэнзій на Вільню і частку беларускіх зямель. Савецкі бок хвалявалі толькі яго ўласныя інтарэсы. Факт заключэння дагавора ўзрушыў беларускіх нацыянальных дзеячаў, бо ён непасрэдна датычыўся беларускіх зямель. Урад БНР апынуўся ў складанай сітуацыі. Зразумела, ён не мог прызнаць дагавор, у якім зусім адвольным чынам былі акрэслены межы, якія не ўлічвалі ні этнічныя, ні геаграфічныя паказчыкі, ні волі народа. Аднак у той канкрэтнай палітычнай сітуацыі беларускія нацыянальныя дзеячы вымушаны былі прызнаць савецка-літоўскі дагавор, але пры некаторых умовах, на якія згадзіўся літоўскі бок.

Такім чынам, Савецка-літоўскі дагавор па сваім значэнні для Беларусі знаходзіцца ў адным шэрагу з такімі актамі, як Брэсцкі (1918) і Рыжскі (1921) мірныя дагаворы, што былі заключаны без удзелу беларускіх прадстаўнікоў і адыгралі негатыўную ролю ў беларускай гісторыі. Савецка-літоўскі мірны дагавор стварыў юрыдычную аснову для прэтэнзій Літвы на Вільню і частку беларускіх зямель. Карыстаючыся палажэннямі гэтага дагавору, Прэзідыум Вярхоўнага Савета СССР у кастрычніку 1939 г увогуле прыняў рашэнне аб перадачы Літве Вільні і Віленскай вобласці.

Выкарыстання крыніцы і літаратура

1. Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі: У 2 кн. / Уклад., падрыхт. Тэксту, уступ. Арт, камент, пер., паказ. С. Шупы, – Вільня-Нью-Ёрк-Мінск—Прага: Беларускі Інстытут Навукі і Мастацтва: Т-ва бел. Пісьменства “Наша ніва”, 1998. – Т. 1. – Кн. 1. – 860 с.

2. Архівы Беларускай Народнай Рэспублікі: У 2 кн. / Уклад., падрыхт. Тэксту, уступ. Арт, камент, пер., паказ. С. Шупы, – Вільня-Нью-Ёрк-Мінск—Прага: Беларускі Інстытут Навукі і Мастацтва: Т-ва бел. Пісьменства “Наша ніва”, 1998– Т. 1. – Кн. 2. – 1721 с.

3. Беларускае слова. – 1920. – 2 кастрычніка.

4. Беларусь у палітыцы суседніх і заходніх дзяржаў (1914–1991 гг.): зборнік дакументаў і матэрыялаў: у 4. т. / Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт, Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь. Т. 1.: 1 жніўня 1914-18 сакавіка 1921 гг.: у 2-х ч., ч. 2. : 3 студзеня 1920 18 сакавіка 1921 гг. – 31 снежня 1919 гг. / [складальнікі: А.Ф. Вялікі і інш.].– Мн., Юніпак, 2008 - 390 с.

5. Знешняя палітыка Беларусі: зборнік дакументаў і матэрыялаў / Міністэрства замежных спраў Рэспублікі Беларусь [і інш.]; [Склад.: У.М. Міхнюк, Рэдкал.: І.І Антановіч (старшыня) і інш.] - Т. 1. (1917-1922 гг.). Мн.: БелНДДАС: Выдавецкі цэнтр БДУ, 1997. – 395 с.

6. Известия ВЦИК. – 1920.- 25 мая.

7. Известия ВЦИК. – 1920.- 15 июля.

8. История Литовской ССР: с древнейших времен до наших дней. – Вильнюс: Моклас, 1978. – 676 с.

9. Лавринавичюс, Ч. К вопросу о признании Литвы // Новый взгляд на историю Литвы / Ч. Лавринавичюс – Каунас: Тiesa, 1990. – С. 81-93.

10. Lossowski, P. Polityka Litwy w kwestii Białoruskiej w latach 1918-1924 / P. Lossowski // Polska-Białorus 1918-1945. - 1994. - S. 45-51.

11. Міхнюк, У. Расійска-літоўскі дагавор 12 ліпеня 1920 г.: гістарыяграфія праблемы / У. Міхнюк // Беларускі гістарычны часопіс. – 2003. - № 8. – С. 3-11.

12. Навицкас, К.В. Роль Советского Союза в деле защиты жизненных национальных интересов литовского народа в 1917-1940 гг.: автореф. дисс. на соискание учен. степени доктора ист. наук.: 07.00.02 / К.В. Навицкас – Вильнюс, 1965. – 52 с.

13. НАРБ. – Ф. 325. – Воп. 1. – Спр. 96.

14. НАРБ. – Ф. 325. – Воп. 1. – Спр. 97.

15. НАРБ. – Ф. 325. – Воп. 1. – Спр. 98.

16. Ціхаміраў, А. Мірны дагавор паміж Літвой і РСФСР 1920 г. / А. Ціхаміраў // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі. - Т. 5.